

Inventering av rik- och slåtterkärr i Borås Stad 2013

BORÅS STAD

Innehållsförteckning

INLEDNING	2
METOD	3
Inventering	3
Naturvärdesbedömning	4
Karta	5
RESULTAT	6
Häljared	6
Längjum	6
Sjötorp	6
Kärret (Snaremossen)	7
Kråkhult	7
Risa	7
Gällsjön	8
Gällsjöbacken	8
SAMMANFATTNING	9
Artlista	10
REFERENSER	11

Inledning

Bland de mindre våtmarkerna är det främst så kallade rikkärr som har höga naturvärden. Rikkärr uppkommer i områden med kalkhaltig mark och är rika på mineraler, främst kalcium, men ibland även järn och magnesium. Samtidigt är rikkärren generellt ganska näringsfattiga. Rikkärren utmärker sig genom att vara de artrikaste våtmarkerna med många specialiserade arter av kärlväxter, mossor och snäckor. Även många arter av småfjärilar, jordlöpare och kortvingar är knutna till mer eller mindre öppna rikkärr och för flera groddjur utgör de viktiga livsmiljöer. Till rikkärren hör 200 rödlistade arter, varav 85 är klassade som hotade.

Många rikkärr var förr viktiga fodermarker. Årlig slåtter med lie och påföljande bete skapade en speciell flora som gynnades av hävd. Sådana här slåttermarker var vitt utbredda i landet fram till mitten av artonhundratalet. Sedan dess har nästan samtliga dikats ut, odlats upp eller vuxit igen. Dessa naturliga och kulturskapade biotoper är svåra eller omöjliga att återskapa.

Inom Borås Stad finns endast åtta rik- och slåtterkärr kvar. Dessa är små och har skötts av markägarna genom slåtter och bete sedan långt tillbaks i tiden. Då dokumentationen och kunskapen om dessa var dålig har Borås Stad inventerat dem. Den inhämtade kunskapen ligger nu till grund för en unik skötselplan för varje område.

Målet för detta projekt är att tillsammans med markägare, närboende och lokala föreningar försöka säkerställa skötseln och bevara naturvärdena i samtliga kärr. Borås Stad kommer att bidra till skötseln genom att inrätta kommunalt biotopskydd för minst ett av rik- eller slåtterkärren där markägare samtycker. I projektet ingår istandsättningsåtgärder som stängsling och röjning för att komma igång med skötseln. Borås Stad vill också tillgängliggöra rik- och slåtterkärren för allmänheten genom att presentera dem som upplästa berättelser via QR-koder istället för vanliga informationstavlor.

Tack till WWF:s Florafond för att Borås Stad beviljats projektmedel för att genomföra projektet. Detta projekt är en del av Miljöförvaltningens projekt Kulturlandskap Borås.

Orkidéerna ängsnycklar och jungfru Marie nycklar blommar vid rikkärret i Häljared.

Metod

Inventering

Totalt har åtta rikkärr inventerats. I Borås Stad naturdatabas fanns sex områden klassade som rikkärr (Gällsjöbäcken, Häljared, Kärret–Snaremossen, Längjum, Risa och Sjötorp). Områdenas fakta är bland annat baseras på naturinventeringen i kommunen 1996-1997. Vissa av dessa återbesöktes också 2010. Från Länsstyrelsen i Västra Götaland hämtades information om ytterligare två områden. Gällsjön är ett objekt i Länsstyrelsens våtmarksinventering. Kråkhult var inte känt sedan tidigare utan upptäcktes vid en flygbildtolkning.

Inventeringen av områdena har utgått ifrån fältblanketten som använts i Länsstyrelsen i Västra Götalands inventering av rikkärr 2004 och 2010. Hydrologi/typ av kärr angavs som starkt lutande, svagt lutande eller plant kärr. Eventuella källor och bäckar noterades. Påverkan av bland annat diken, väg, kraftledning, angränsande avverkning och trampskador noterades för varje område. Koordinater för kärrens mittpunkt angavs i SWEREF 99 TM. Igenväxning av träd, buskar, bladvass, älggräs eller annat har redovisats som procent av objektet. Aktuell hävdtyp såsom bete eller slätter samt hävdstatus har angetts. Hävdbedömningen grundades främst på mängden fjolårsgräs och mängden förna. Arealen togs fram i efterhand med hjälp av GeoMedia.

Sökandet efter rikkärrsarter bland mossor och växter har skett genom att gå runt i respektive lokal och notera de arter som påträffats. Även särskilt intressanta arter som inte finns angivna i fältblankettens artlista har noterats. Metoden ger en grov uppskattning av vilka arter som finns i respektive område.

Förekomsten av intressanta kärlväxter och mossor noterades. Frekvensen av plantor för kärlväxterna angavs i en tregradig skala där 1: enstaka (1-9 plantor), 2: vanlig (10-99 plantor) och 3: riklig (>99 plantor). För mossorna har också en tregradig skala använts dock utan att ange antalet skott. För mossorna har gällt 1: enstaka, 2: vanlig och 3: riklig.

Varje fältbesök tog ungefär 60 minuter och pågick under perioden 10/6 – 20/6 2013.

Områdenas markägare kontaktades via telefon i samband med inventering för att inhämta uppgifter om områdenas historik, markanvändning och hävd. När tillfälle getts har information gällande eventuella förändringar i landskapet samt förekommande arter också inhämtats från markägare och boende i områdena.

Fältinventering av florin. Blommande kärrspira vid Kärret (Snaremossen).

Naturvärdesbedömning

För varje område har en subjektiv bedömning av naturvärdet gjorts. Värderingen grundas på besöken i fält och på kända fakta om områdena och deras historia och innebär en gradering av kärren i fyra naturvärdesklasser. De värdekriterier som använts är framför allt raritet avseende vegetationstyp och sällsynta arter samt områdets betydelse för växt- och djurliv. Områdets kulturhistoriska betydelse har också beaktats.

Klass I är objekt med högsta naturvärde. Denna klass innefattar de allra finaste exemplen. Detta innebär att objekten tillhör de mest skyddsvärda inom den naturgeografiska regionen. De utgör kärr som absolut bör prioriteras i det aktiva naturvårdsarbetet och bevaras för all framtid.

Klass II är objekt med mycket högt naturvärde. Dessa innefattar särskilt artrika miljöer, ovanliga eller välbevarade naturtyper. Klassen innefattar även naturliga eller kulturskapade biotoper som är svåra eller omöjliga att återskapa. Varje område har betydelse för regional naturvård. Dessa objekt bör ses som en grupp där mycket starka motiv för bevarande av naturvärdena finns.

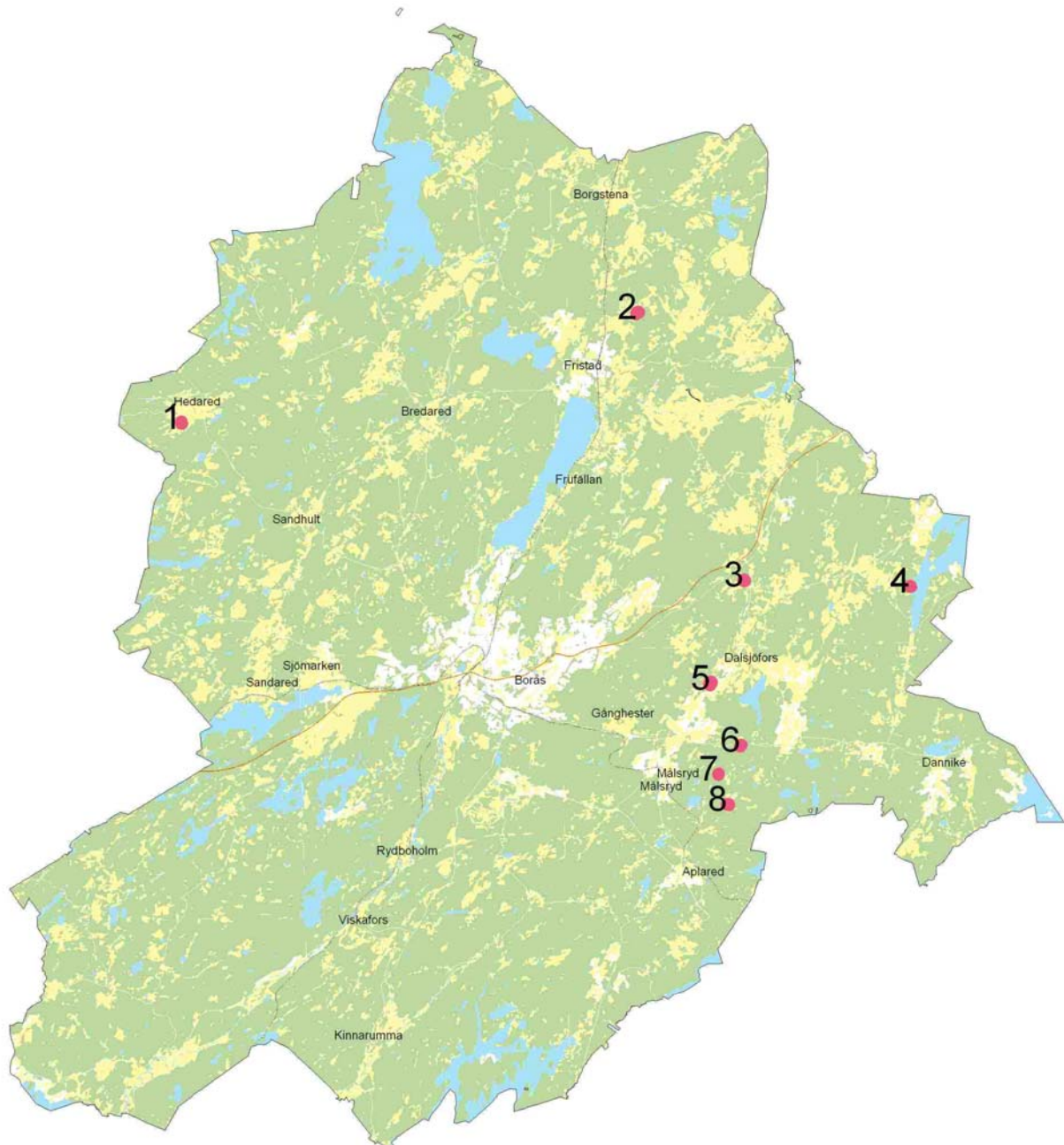
Klass III är objekt med högt naturvärde. Dessa områden uppfyller nästan villkoren för klass II. Vissa kan på sikt eller med särskilda åtgärder uppnå klass II. Dessa miljöer är artrikare än ”vardagslandskapet” men utan stor artrikedom eller livskraftiga populationer av särskilt skyddsvärda arter.

Klass IV är objekt med visst naturvärde. Det är områden som skapar variation i vardagslandskapet även om de inte har några större dokumenterade biologiska värden. Dessa områden tar man generellt hänsyn till i till exempel jord- och skogsbruk.

Äspereds hembygdsförenings årliga slättergille vid rikkärret Sjötorp.

Karta

Karta över rik- och slätterkärr i Borås Stad

1. Risa
2. Längjum
3. Häljared
4. Sjötorp
5. Kråkhult
6. Gällsjön
7. Gällsjöbäcken
8. Kärret (Snaremissen)

Resultat

Nedan följer en kort beskrivning av de inventerade kärren i Borås Stad.

Häljared

Koordinater: 6402535, 387082
Fastighet: Borås Häljared 3:15.
Yta: 0,50 ha.
Hävd: Ohävdad.
Klass: I – högsta naturvärde.

Beskrivning

Vid Östergården ligger ett svagt lutande rikkärr omgivet av lövskog och betesmark. Floran är mycket rik med arter som Jungfru Marie Nycklar, ängsnycklar, ängsstarr, slätterblomma, darrgräs, kärrspira, gräsull och tätört. Bland mossorna påträffas rikkärrsarter som gyllenmossa och korvskorpionmossa. Kärrret är ett så kallat översilningskärr, det rinner vatten genom kärrret hela tiden, vilket gör att buskar har svårt att etablera sig för att det är för blött. Viss igenväxning med älggräs har skett i kärrrets nordvästra delar.

Längjum

Koordinater: 6412911, 383282
Fastighet: Längjum 13:1.
Yta: 0,65 ha.
Hävd: Vålhävdad. Bete med nötkreatur.
Klass: II – mycket högt naturvärde.

Beskrivning

I ett aktivt odlingslandskap ligger detta svagt sluttande kärr i kanten mellan åkern och beteshagen. Fram tills början av 2000-talet hävdades det med slätter. Numera är det inhägnat som en del av beteshagen. Kärrret är vålhävdad med en del trampskador från betande nötkreatur. Floran är artrik med många starrarter och örter, såsom loppstarr, ängsstarr, darrgräs, tätört, ormrot, vildlin, klasefibbla och grönvit nattviol. Bland mer anmärkningsvärda arter som tidigare noterats kan nämnas majviva, tuvstarr och ävjebrodd. Kärrret har tidigare hyst den ena av två lokaler för majviva i Borås Stad.

Sjötorp

Koordinater: 6402151, 393416
Fastighet: Sjötorp S:1. Kvarn- och sågplats för fastigheterna Sjötorp 1:2 och Sjötorp 1:3.
Yta: 0,31 ha.
Hävd: Måttligt hävdad. Slätter.
Klass: II – mycket högt naturvärde.

Beskrivning

Vid Sjötorps Kvarn sluttar ett slätterkärr brant ned mot sjön Tolken. I övre kanten finns en brunn med brunsvikt. Nedanför denna går ett brett fuktdrag ned mot sjön. I övrigt är florans

frodig och örtrik. Darrgräs, slätterblomma, smörbollor, ängsskallra och grönvit nattviol förekommer. På nordsidan gränsar området till en före detta blandskog, som relativt nyligen röjts till björkskog. Kärret slås årligen med lie på Äspereds Hembygdsförenings slättergille i slutet av juli. Materialet samlas ihop och körs bort från kärret.

Kärret (Snaremossen)

Koordinater: 6393926, 386270
Fastighet: Borås Tubbaröd 1:4.
Yta: 0,39 ha.
Hävd: Ohävdad.
Klass II – mycket högt naturvärde.

Beskrivning

Detta svagt lutande kärr består av två delar. I den torrare östra delen är marken stenig och vegetationen domineras av björnmossor, ris och blåtåtel. Området är snarare en hed än ett kärr. Här finns ett gammalt odlingsröse. Den blötare västra delen har en rikare flora med fler rikkärtsarter såsom ormrot, kärtspira, smörbollor, grönvit nattviol, hirsstarr och darrgräs. Delar av kärret är övervuxet av älggräs, vide och björk. Djupa körspår skiljer delarna åt. I kanten på den västra delen löper ett dike.

Kråkhult

Koordinater: 6398580, 385714
Fastighet: Kråkhult 1:2.
Yta: 0,98 ha.
Hävd: Ohävdad.
Klass: III – högt naturvärde.

Beskrivning

Detta svagt lutande rikkärr ligger i en öppen yta ovanför Stöckemossen. Det är omgivet av skog på övriga sidor. I sydöstra kanten löper en röjd ledningsgata för vatten och avlopp och det finns två inspektionsbrunnar på området. Kärrets flora domineras av älggräs. Det finns inslag av rikkärtsmossor mot den västra sidan och stora bestånd av brudborste. I övrigt förekommer smörbollor, grönvit nattviol och klasefibbla. Det finns ett dike i västra kanten. Det har vuxit upp några stora granar, björkar och mindre buskar av vide. Det finns ett taggrådsstängsel i kanten mot mossen. Mosslaggen har också inslag av rikkärtsarter bland mossorna.

Risa

Koordinater: 6409002, 365665
Fastighet: Borås Risa 1:10 och Borås Risa 1:8
Yta: 0,29 ha.
Hävd: Ohävdad.
Klass: IV – visst naturvärde.

Beskrivning

I en sänka i kanten av ängen ligger ett litet kärr. Ytan är till största delen övervuxen av älggräs och blåtåtel

och få rikkärtsarter finns kvar. Rikkärret övergår i björksumpskog på västsidan. En kraftledning löper över området och där man röjt träd och buskar i anslutning till denna finns något fler rikkärtsarter exempelvis grönvit nattviol och smörbollor. I västra kanten har ett dike grävts ut. I södra kanten av området finns en inhägnad branddamm och en gammal stensatt källa. Dammen är omgiven av gamla sälgar. Området ägs av två olika fastigheter och gränsen markeras i mitten med stolpar.

Gällsjön

Koordinater: 6396170, 386809
Fastighet: Skinnarehult 1:7.
Yta: 0,21 ha.
Hävd: Ohävdad.
Klass: IV – visst naturvärde.

Beskrivning

Detta svagt lutande rikkärr utgörs av en smal zon mellan sjön och den angränsande betesmarken med hästbete ovanför. En landsväg går nära området.

Kärret är på väg att växa igen med sälg, al och björk. I bottenkitet förekommer spjutmossa, späd skorpionmossa och stor skedmossa. Kärlväxterna domineras av partier med älggräs, fräken och starr. Förekomst av grönvit nattviol, smörbollor och brudborste. Vid Länsstyrelsens inventering 2007 påträffades större blåssnäcka medan kalkkärrsgrynsnäcka (artfynd år 1963) ej återfanns.

Gällsjöbäcken

Koordinater: 6395182, 385996
Fastighet: Uttersmad 1:2.
Yta: 0,10 ha.
Hävd: Ohävdad.
Klass: IV – visst naturvärde.

Beskrivning

Ett litet rikkärr som ligger i den västra kanten av Gällsjöbäcken. Detta svagt lutande kärr domineras av vitmossor, med ett visst inslag av kärrfibbla, frossört, slankstarr, ängsstarr och bergslok. I övrigt förekommer skogsarter såsom orkidén korallrot och björkpyrola. Området har i princip blivit en del av skogen med uppvuxna barrträd och förefaller ej blivit hävdad. Ett kalhygge på andra sidan bäcken har tillfälligt gett området ett större ljusinsläpp än tidigare.

Sammanfattning

Rik- och slätterkärren i Borås Stad är små och få i jämförelse med andra kommuner i Västra Götalands län, till exempel Ulricehamn och Falköping. Detta beror på naturliga skillnader i förekomsten av kalk i berggrunden och jordmånen. Berggrunden i Borås domineras av granit och andra sura bergarter. Flertalet av rikkärren ligger i kommunens östra delar, nära gränsen mot Ulricehamn. Rikkärren är små - alla är mindre än en hektar. Kråkhult är störst med en yta av nästan 1 ha, medan Gällsjöbacken är minst med 0,28 ha.

Det största hotet mot naturvärdena i rik- och slätterkärren i Borås Stad är ohävd. Endast två av kärren hävdas regelbundet. I de övriga har den hävd som funnits upphört, i vissa fall relativt nyligen, men i andra för flera decennier sedan. Det är skillnader i kärrens hydrologi och flora som gjort att vissa inte vuxit igen lika mycket som andra. Älggräs är den främsta igenväxningsarten i rikkärren i Borås. Den dominerar starkt i flera av kärren och hindrar andra örter från att växa där. Igenväxning med buskar är främst sälj och viden. Igenväxningsarter bland träden är främst björk, men även gran förekommer. Säkerställandet av god hävd är av största vikt för att bevara naturvärdena i rik- och slätterkärren i Borås Stad.

Påverkan av diken och angränsande avverkning förekommer också. Dikning av kärren påverkar deras hydrologi genom att torka ut dem och underlättar därigenom igenväxning med buskar och träd. Angränsande avverkning påverkar kärren genom den så kallade röjgödslingseffekten. När träd avverkas frigörs stora mängder näring i marken och detta kan läcka ut i kärren och gynna igenväxningsarter. Dessutom förändras ljusförhållandena i kärret vilket också kan gynna igenväxningsarter.

De inventerade kärren har en varierad och rik flora beroende på stora naturliga variationer och förutsättningar när det gäller jord- och bergarter, hydrologi, hävd m.m. De vanligaste arterna är vattenklöver, kärrfräken och blåtåtel, vilka förekommer i sex av åtta kärren. Blåtåtel är nästan alltid närvarande i de fastare delarna av kärren och är ett gräs som gynnas av ohävd.

Arter som ofta kopplas ihop med rikkärr är orkidéer. Det är bara Häljared som utmärker sig i denna fråga med riklig förekomst av både ängsnycklar och Jungfru Marie nycklar. Det är den enda lokalen för ängsnycklar i Borås Stad. Grönvit nattviol förekommer i sex av kärren, men den är ganska vanligt förekommande på fuktig näringsrik mark och ställer inte så höga krav på kalkhalten i marken.

Den mossa som förekommer i alla åtta rikkärr är spjutmossan. Den är mycket vanlig i rika fuktiga miljöer och gynnas av ohävd. Andra brunmossor som förekommer i flera av kärren är gyllenmossa, stor skedmossa, korvskorpionmossa och guldspärrmossa. Vitmossor förekommer i alla kärren, främst arter som purpur- och knoppvitmossa som är typiska för kalkrika miljöer. De mossarter som hittats är vanligt förekommande i igenväxande rikkärr. Man bör eftersöka mossorna senare under året, efter växtsäsongen, då de är lättare att upptäcka och markerna är blötare.

Sammanfattningsvis, vad är då resultatet av projektet? Projektet har gett en helhetsbild över situationen i rik- och slätterkärren i Borås Stad och utmyntat i skötselplaner för alla åtta områden. Projektet har också gett ett samlat underlag för det vidare arbetet med att säkerställa skötseln och bevara naturvärdena i dessa områden samt för att bilda ett kommunalt biotopskyddsområde. Viktiga kontakter med markägare har tagits och allmänhetens medvetenhet om biotopen rikkärr har ökat genom kontakter med media. Projektet har också utmyntat i informationstexter för vissa av rikkärren som presenteras som upplästa berättelser via QR-koder på Borås Stads hemsida.

Artlista

Svenskt namn

Latinskt namn

Kärlväxter

Bergslök	Melica nutans
Brudborste	Cirsium helenoides
Darrgräs	Briza media
Gräsull	Eriophorum gracile
Grönvit nattivol	Platanthera chlorantha
Hirsstarr	Carex panicea
Jungfru Marie nycklar	Dactylorhiza maculata ssp. maculata
Klasefibbla	Crepis praemorsa
Knagglestarr	Carex flava
Korallrot	Corallorhiza trifida
Kärrespira	Pedicularis palustris
Kärresälting	Triglochin palustre
Loppstarr	Carex pulicaris
Ormrot	Bistorta vivipara
Slankstarr	Carex flacca
Slätterblomma	Parnassia palustris
Smörbollar	Trollius europaeus
Tätört	Pinguicula vulgaris
Vildlin	Linum catharticum
Ängsnycklar	Dactylorhiza incarnanata ssp. incarnata
Ängsskallra	Rhinanthus minor
Ängsstarr	Carex hostiana

Mollusker

Kalkkärresgrynsnäcka	Vertigo geyeri
Större blåssnäcka	Aplexa hypnorum

Referenser

Atherton, I. D. M., (Editor), et al, 2010. *Mosses and Liverworts of Britain and Ireland: A Field Guide*. British Bryological Society. ISBN 978-0-9561310-1-0.

Bertilsson, A. m. fl., 2002. *Västergötlands flora*. Lund ISBN 91-972863-4-6.

Borås Kommun, Miljöskyddskontoret, Markernas Mångfald 1997-1998. Skötselråd för Långjum 13:1 1998.

Borås Stad, Miljöförvaltningen. 1996, 1997, 2010. Naturdatabasen.

Borås Stad. Rapport 2010. *Naturvärden i odlingslandskapet - uppföljning av inventeringen 1997*.

Ekonomisk karta över Älvsborgs län (Västergötland) 1890-1897. Borås Kommun - kartblad 90.

Ekonomisk karta över Älvsborgs län (Västergötland) 1890-1897. Borås Kommun - kartblad 100.

Ekonomisk karta över Älvsborgs län (Västergötland) 1890-1897. Borås Kommun - kartblad 109.

Hallingbäck, T., Hedenäs, L. & Weibull, H. 2006. *Ny checklista för Sveriges mossor*. [New checklist of Swedish bryophytes.] – Svensk Bot. Tidskr. 100: 96-148. Uppsala. ISSN: 0039-646.

Hallingbäck, T. och Holmåsén, I., 2000. *Mossor En fälthandbok*. ISBN 91-86448-11-0.

Länsstyrelsen i Västra Götalands län. *Inventering av rikkärr i Västra Götalands län 2004*. Rapport 2005:55. ISSN 1403-168X.

Länsstyrelsen i Västra Götalands län. *Inventering av sällsynta grynsnäckor i Västra Götalands län 2007-2009*. Rapport 2011:61.

Länsstyrelsen i Västra Götalands län. *Övervakning av rikkärr, Västra Götalands län 2010*. Rapport 2011:04. ISSN: 1403-168X.

Mossberg, B., Stenberg, L. och Ericsson, S., 1992: *Den Nordiska floran*. ISBN: 91-46-14833-7.

Niesel, Jennie. Länsstyrelsen Västra Götaland. 2013. Kommunikation via e-mail. 2013-07-10.

Nordisk Ministerråd 1998. TemaNord 1998:510, *Vegetationstyper i Norden*. Köpenhamn. ISBN: 92-893-0157-0

Äspereds hembygdsförening - Historien om Sjötorps kvarn och såg, smedja och handelsbod.
<http://www.asperedshembygdsforening.se/historia.html> Hämtad 2013-07-09.

MILJÖFÖRVALTNINGEN

POSTADRESS 501 80 Borås BESÖKSADRESS Sturegatan 42

TFN 033-35 30 00 E-POST miljo@boras.se

WEBBPLATS boras.se/miljo